

Kształtowanie się płci kulturowej dzieci w rodzinach jednopłciowych. Wpływ tożsamości seksualnej na postrzeganie ról płciowych

Celem niniejszej pracy jest przegląd badań na temat kształtowania się płci kulturowej dzieci wychowywanych w rodzinach jednopłciowych lub przez nieheteroseksualnego rodzica. Istotne jest nie tylko to, czy badane rodziny socjalizują swoje dzieci w odmienny sposób, ale również to, czy dzieci te wykazują cechy typowe bądź nietypowe dla swojej płci w stopniu większym niż ich rówieśnicy wychowujący się w rodzinach heteroseksualnych. Jak się okazuje, większy nonkonformizm względem tradycyjnych ról płciowych dzieci z rodzin nieheteroseksualnych jest jedną z bardzo nielicznych różnic, jakie zaobserwowano między dziećmi z obu typów rodzin.

Słowa kluczowe: socjalizacja, płeć kulturowa, *gender*, socjalizacja do ról płciowych, tożsamość płciowa, rodziny jednopłciowe

Gender Development in Children of Same-Sex Families: The Impact of Sexual Identity on the Perception of Sex Roles

The aim of this paper is to present an overview of research on gender identity development of children raised either in same-sex families or by a non-heterosexual parent. Not only is it significant to explore whether the families under consideration socialise their children in any different way than heterosexual parents do. It is also worth investigating whether or not children from non-heteronormative families exhibit any traits stereotypically ascribed to their sex/gender to a greater extent than their peers from heterosexual families. As it turns out, stronger gender nonconformity of children from non-heterosexual families may be one of very few differences between children from these two family models.

Keywords: socialisation, gender, gender socialisation, gender identity, same-sex families

Dane z większości europejskich i amerykańskich analiz pokazują, że osoby homoseksualne stanowią około 5% każdej populacji, co pozwala szacować, że w Polsce żyje około dwóch milionów gejów i lesbijek (za: Abramowicz 2010). Społeczność ta bywa zazwyczaj silnie stereotypizowana. Klasycznym przykładem będzie tu twierdzenie, że osoby homoseksualne mają tendencje do promiskuityzmu i nie dążą do budowania trwałych relacji ze swoimi partnerami/partnerkami. Tymczasem według badań Krzemińskiego (2009), 86% gejów i lesbijek chciałoby wprowadzenia w Polsce związków partnerskich, 74% chciałoby mieć możliwość zawarcia małżeństwa, a 41% popiera adopcję dzieci przez pary jednopłciowe.

Kwestią kluczową dla badania rodzin jednopłciowych jest odpowiedź na pytanie, jak liczną stanowią one grupę w społeczeństwach zachodnich. Przykładowo, ze spisu ludności przeprowadzonego w roku 2010 w Stanach Zjednoczonych wynika, że prawie dwa miliony dzieci wychowywało się w rodzinach jednopłciowych, które stanowiły ogółem mniej niż 1% wszystkich gospodarstw domowych¹. Jednocześnie jedynie sześćdziesiąt pięć tysięcy – czyli około 4% – spośród 1,6 miliona adoptowanych dzieci w tym kraju stanowiły dzieci wychowujące się w rodzinach nieheteroseksualnych².

¹ „Households and Families: 2010 Census Briefs”: <http://www.census.gov/prod/cen2010/briefs/c2010br-14.pdf>; dostęp: 14.04.2012.

² Tamże; dostęp: 14.04.2012.

Jeśli chodzi o Polskę, bardzo trudno jest obliczyć, ile jest w naszym kraju rodzin jednopłciowych wychowujących dzieci. Szacunkowe dane podawane przez media mówią o ponad pięćdziesięciu tysiącach takich dzieci, wychowywanych przeważnie przez dwie kobiety (za: Abramowicz 2010). Dzieci te pochodzą najczęściej z poprzedniego związku heteroseksualnego jednego lub obojga partnerów, rzadziej pochodzą ze sztucznego zapłodnienia, adopcji lub od surogatki (Abramowicz 2010; Patterson 2009). Warto zaznaczyć, że umożliwienie nieheteroseksualnym parom adopcji dzieci jest brzemienne dla całego społeczeństwa, gdyż prowadzi do redefinicji instytucji rodziny poprzez odrzucenie założenia, że tworzą ją wyłącznie osoby przeciwnej płci, biologicznie zdolne do posiadania wspólnego dziecka.

Socjalizacja w rodzinie a nabywanie płci kulturowej

Socjalizacja pierwotna, która zachodzi w rodzinie i obejmuje okres wczesnego dzieciństwa, jest kluczowa w procesie uspołeczniania jednostki. Cechuje się ona silnym emocjonalnym wpływem tzw. „znaczących innych”, czyli najbliższego otoczenia społecznego dziecka, które to otoczenie często ogranicza się do jednego bądź dwojga rodziców. Dziecko w drodze interakcji z rodzicami, rodzeństwem czy opiekunami uczy się elementarnych praktyk oraz wzorów norm i zachowań, przyjętych w danym społeczeństwie, poprzez naśladowanie i przyjmowanie ról innych ludzi (Szlendak 2010). Świat przekazywany dziecku przez rodziców jest dla niego zazwyczaj tym jedynym światem, a system aksjonormatywny podzielany przez członków rodziny przedstawia się dziecku jako jedynie prawdziwy i jedynie możliwy.

W kontekście niniejszej pracy szczególnie interesujący jest wpływ rodziny na kształtowanie się płci kulturowej dziecka, czyli performatywnego zespołu cech i zachowań, ról płciowych i stereotypów, które przypisywane są kobietom i mężczyznom przez społeczeństwo i kulturę (Butler 1999), innymi słowy, pragnę zwrócić uwagę na to, w jaki sposób rodzice „zaszczepiają” swoim dzieciom konkretne definicje kobiecości i męskości. Zdaniem Butler (2010), to właśnie w rodzinie po raz pierwszy rozstrzygają się kwestie silnie związane z rolami płciowymi, poczynając od przypisania dziewczynkom koloru różowego, a chłopcom niebieskiego, aż po całe instrumentarium społecznych oczekiwań, stereotypów i ról związanych z daną płcią, z czym wszystkim przyjdzie się dzieciom w przyszłości zmierzyć.

Od najmłodszych lat wpajane jest nam przekonanie, że między płciami istnieją pewne immanentne różnice, mające swoje podłoże w odmienności biologicznej obu płci. Ten esencjalizm (biologiczny i nie tylko) tworzy podstawę do naturalizowania różnic między płciami, czyli utrzymywania, że różnice te są naturalne, niezmiennie i absolutne. Proces ów w dużym stopniu dokonuje się właśnie w trakcie socjalizacji pierwotnej w rodzinie. Przykładem wzmocnienia różnic między płciami jest choćby kupowanie chłopcom i dziewczynkom odmiennych ubrań, książek czy zabawek – takich, które zgodne są ze społecznym wzorcem płci kulturowej, jak również stawianie wobec nich odmiennych oczekiwań odnośnie pożądanых zachowań i postaw. W ten sposób, bezpośrednio lub poprzez kontekst, rodzice przekazują młodemu pokoleniu swoje oczekiwania dotyczące tego, co wolno, a czego nie wolno chłopcom i dziewczynkom. Identyfikacja z własną płcią i przypisanymi jej wzorami ról społecznych i zachowań dokonuje się i jest realizowana w miarę upływu czasu. Rozpoczyna się także proces długofalowego wdrażania dziewczynek i chłopców do odmiennych reakcji i sposobów myślenia o własnym miejscu w społeczeństwie – będzie on kontynuowany podczas socjalizacji wtórnej przez szkołę, grupy rówieśnicze i media. Wpływ rodziny na socjalizację do ról płciowych jest zatem niepodważalny i wielostronny.

Większość badań poświęconych roli rodziny w procesie nabywania ról płciowych nie uwzględnia ważnych zmiennych takich, jak tożsamość seksualna rodziców, rasa i etniczność, klasa społeczna czy ogólna sytuacja socjoekonomiczna rodziny (por. Epstein, Ward 2011; Lopéz Sánchez 1984; Witt 1997). Wnioski z tych analiz dotyczą prawie wyłącznie rodzin rasy białej, z klasy średniej,

z dwojgiem heteroseksualnych rodziców. Nie możemy zatem generalizować ich na ogół populacji. Wydaje się, iż – uwzględniając powyższe zmienne i badania na zróżnicowanej populacji – należałoby najpierw podjąć próbę lepszego zrozumienia procesu, w którym dzieci uczą się płci kulturowej, gdyż może okazać się, że występują tu istotne różnice ze względu na przekazywane normy i wartości. W dalszej części artykułu omówię badania, w których starano się sprawdzić, czy w rodzinach jednopłciowych socjalizacja do ról płciowo-kulturowych przebiega w inny sposób, niż w rodzinach heteroseksualnych, a jeśli tak, to czy przekłada się to na odmienne zachowania dzieci i ich postrzeganie ról.

Rozstrzygnięcia prawne w kwestii adopcji dzieci przez pary jednopłciowe

Formalnie, polskie prawo nie zabrania adopcji osobom homoseksualnym. Do ośrodków adopcyjnych mogą zgłaszać się osoby samotne i nie wnika się tam w ich tożsamość seksualną (Śledzińska-Simon 2010). W takiej sytuacji pary jednopłciowe mogą wychowywać wspólnie dzieci, choć ich legalnym opiekunem będzie jedynie to z partnerów, które dokonało prawnej adopcji. W praktyce jednak szanse na adopcję dziecka przez osobę samotną, nawet heteroseksualną, są niewielkie (Śledzińska-Simon 2010).

Z drugiej strony, adopcja dziecka partnera bądź partnerki jest prawnie dozwolona w następujących krajach europejskich: Belgii, Danii, Finlandii, Francji, Holandii, Irlandii, Islandii, Niemczech, Norwegii, Szwecji i Wielkiej Brytanii. Z kolei Litwa, Łotwa i Włochy odrzucają wniosek adopcyjny osoby samotnej ze względu na jej tożsamość nieheteroseksualną (Śledzińska-Simon 2010).

Adopcję dzieci przez pary tej samej płci w Polsce wyklucza art. 115 ust. 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, który mówi, że wspólna adopcja dziecka możliwa jest tylko w przypadku małżeństw, a nasze prawo określa oczywiście, że związek małżeński istnieje jedynie pomiędzy kobietą i mężczyzną. Wydaje się jednak, że w związku z prawnymi konsekwencjami swobody przemieszczania się obywateli Unii Europejskiej, w przyszłości należy spodziewać się przypadków, które będą wymagały uznania statusu cywilnego dzieci adoptowanych przez pary jednopłciowe za granicą.

Adopcja dzieci przez pary jednopłciowe jest w chwili obecnej prawnie dozwolona w czternastu krajach świata i na niektórych terytoriach trzech państw federacyjnych. W pierwszym przypadku są to następujące kraje: Andora (od 2005 roku), Argentyna (od 2010), Belgia (od 2006), Brazylia (od 2010), Dania (od 2010), Islandia (od 2006), Hiszpania (od 2005), Holandia (od 2001), Kanada (pierwszy region w 1999), Norwegia (od 2009), Republika Południowej Afryki (od 2002), Szwecja (od 2002), Urugwaj (od 2009), Wielka Brytania: Anglia i Walia (2005), Szkocja (od 2009)³.

Ponadto, w państwach federacyjnych adopcję dla par jednopłciowych wprowadzono na następujących obszarach: Australia: Australia Zachodnia (od 2002), Australijskie Terytorium Stołeczne (od 2004) i Nowa Południowa Walia (od 2010); Meksyk: Meksyk (od 2010); Stany Zjednoczone: District of Columbia (1995), Nowy Jork (od 2002), Indiana (od 2006), Maine (od 2007), Kalifornia, Connecticut, Illinois, Massachusetts, Oregon, Vermont, Floryda i terytorium Guam⁴.

Choć społeczne poparcie dla faktu wychowywania i adopcji dzieci przez pary tej samej płci w Europie jest dość niskie, widać wyraźnie, że w krajach, które zalegalizowały już rodzicielstwo nieheteroseksualne, społeczna akceptacja tego zjawiska jest wyższa, niż w krajach, które tego nie uczyniły. Według sondażu Eurobarometr, wykonanego na zlecenie Unii Europejskiej w 2006 roku w dwudziestu pięciu krajach członkowskich oraz w Bułgarii i Rumunii, jedynie co trzecia osoba badana odpowiedziała, iż popiera prawa adopcyjne dla par jednopłciowych (w tym tylko 7% Polaków, co obok Malty było najniższym odsetkiem na terenie UE). W innych krajach poparcie dla

³ "The Ultimate Gay Adoption Guide", na: <http://adoption.laws.com/gay-adoption>; dostęp: 15.04.2012.

⁴ Tamże.; dostęp: 15.04.2012.

adopcji rozkładało się następująco: Holandia 69%, Szwecja 51%, Dania 44%, Austria 44%, Belgia 43%, Hiszpania 43%, Niemcy 42%, Luksemburg 39%, Francja 35%, Wielka Brytania 33%, Irlandia 30%, Włochy 24%, Finlandia 24%, Czechy 24%, Portugalia 19%, Słowenia 17%, Estonia 14%, Węgry 13%, Litwa 12%, Słowacja 12%, Bułgaria 12%, Grecja 11%, Cypr 10%, Łotwa 8%, Rumunia 8%. Średnia dla wszystkich mieszkańców Unii Europejskiej (bez Bułgarii i Rumunii) wyniosła 32%⁵.

Metodologiczne ograniczenia badań nad rodzinami jednopłciowymi i ich dziećmi

Kwestia wychowywania dzieci przez pary jednopłciowe⁶ budzi powszechnie wiele emocji, stając się przedmiotem ożywionej debaty publicznej, czego efektem jest rosnące zainteresowanie tym tematem wśród badaczy – szczególnie w Stanach Zjednoczonych i Europie Zachodniej. W związku z takimi obawami części przeciwników wychowywania dzieci przez pary jednopłciowe, jak ta, że tożsamość homoseksualna rodziców może zostać „przejęta” przez ich dzieci, powstaje coraz więcej publikacji referujących przebieg rozwoju i skłonności seksualne dzieci w rodzinach lesbijek i gejów (Bos, Sandfort 2010; Fulcher i in. 2008, Gartrell i in. 2011; Golombok i in. 2003; Patterson 2009; Stacey, Biblarz 2010; Sutfin i in. 2008).

Bez względu jednak na wyniki, należy – zdaniem niektórych (Fitzgerald 1999; Tomalski 2007) – podchodzić do badań takich z pewną dozą ostrożności, gdyż z nich większość charakteryzują ograniczenia metodologiczne, które objawiają się przede wszystkim trudnością w pozyskaniu reprezentatywnych prób losowych, które pozwalałyby odnosić uzyskane rezultaty do całej badanej populacji.

Drugą kwestią wskazywaną przez Fitzgerald jest fakt, że osoby uczestniczące w badaniach mogą reprezentować jedynie pewien typ homoseksualnych rodziców (1999). Respondenci są bowiem zazwyczaj bardziej otwarci w kwestii swojej tożsamości seksualnej, podczas gdy wiele lesbijek i gejów woli ukrywać swą homoseksualność ze strachu przed dyskryminacją lub utratą opieki nad dziećmi. Z tego powodu zdecydowana większość dotychczasowych badań opierała się na wykorzystaniu prób uznaniowych, w których rekrutacja odbywała się metodą „kuli śnieżnej” lub za pomocą ogłoszeń w prasie, a metody te nie zapewniają reprezentatywnej próby (Tomalski 2007). Ich rozmiary są zwykle bowiem bardzo małe, a charakterystyka dość jednorodna: większość respondentów stanowią dobrze wykształcone, białe kobiety (rodzicielstwo wśród par gejowskich zdaje się być – przynajmniej według dostępnych badań – zjawiskiem marginalnym), wywodzące się z klasy średniej i mieszkające w dużych miastach (Fitzgerald 1999). W celu zwiększenia trafności uzyskanych wyników często dobiera się grupę porównawczą, którą tworzą heteroseksualni rodzice i ich dzieci (Tomalski 2007). Grupa porównawcza dopasowywana jest do grupy badanej według podstawowych zmiennych demograficznych: wieku rodziców i dzieci, statusu socjoekonomicznego rodziny, miejsca zamieszkania czy wykształcenia rodziców.

Kolejnym istotnym czynnikiem jest, zdaniem Fitzgerald, możliwość wystąpienia efektu społecznych oczekiwań, który polega na tym, że badane osoby odpowiadają w taki sposób, żeby zaprezentować siebie i swoje rodziny w jak najlepszym świetle (1999). Wystąpienie tego zjawiska w środowisku rodzin nienormatywnych jest dość prawdopodobne ze względu na chęć uniknięcia stygmatyzowania własnej grupy. W związku z tym istnieje ryzyko, że wyniki badań obarczone będą stronniczą autoprezentacją.

⁵ Standard Eurobarometer 66/ Autumn 2006 – TNS Opinion&Social na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_highlights_en.pdf; dostęp: 15.04.2012.

⁶ Coraz częściej w literaturze zamiast określenia „homoseksualne” w odniesieniu do par używa się terminu „jednopłciowe”, który jest szerszy znaczeniowo, gdyż oprócz gejów i lesbijek obejmuje też osoby biseksualne i transgenderowe; spotyka się też skrót „LGBT” (z ang. *Lesbians, Gays, Bisexuals, Transgenders* – lesbijki, geje, osoby biseksualne i transgenderowe).

Podsumowując, ze względu na metodologiczne problemy badań nad rodzinami jednopłciowymi, możliwość generalizowania na podstawie uzyskanych wyników jest dość ograniczona. Jako że zdecydowana większość badań realizowana była dotąd na próbie nielosowej, ich wyniki nie są istotne statystycznie i mają bardziej charakter deskryptywny i sugestywny, niż ostateczny. Jak wskazują autorzy (Fitzgerald 1999; Tomalski 2007), uzyskanie powtarzalnych rezultatów z niezależnych analiz oraz realizowanie wieloletnich badań podłużnych może być swoistym antidotum na wspomniane wyżej utrudnienia i pozwoliłoby na zgromadzenie rzetelnej wiedzy na temat populacji rodzin jednopłciowych i ich dzieci. Spośród dotychczasowych badań nad wpływem tożsamości seksualnej rodziców na rozwój psychospołeczny ich dzieci, jedynie niewielka ilość (m.in. Gartrell i in. 2011; Golombok i in. 2003, Tasker i Golombok 1997) została oparta na planie podłużnym, który pozwala obserwować tę samą grupę dzieci w różnych odstępach czasu na przestrzeni wielu lat. Mimo tych trudności metodologicznych, z pewnością nie należy rezygnować z kontynuowania badań nad rodzinami jednopłciowymi.

Kształtowanie się płci kulturowej dziecka w rodzinach jednopłciowych

Jak już zostało powiedziane wcześniej – i co jest powszechnie wiadome – adopcja i wychowywanie dzieci przez pary jednopłciowe budzi wiele kontrowersji. Nie brakuje zdecydowanych przeciwników, którzy dopatrują się w tym fakcie zamachu na tradycyjny model rodziny i niebezpieczeństwa „przekazania” następnym pokoleniom nieheteroseksualnej tożsamości, uważanej przecież za sprzeczną z ludzką naturą. Zwolennicy adopcji odpowiadają na ten zarzut argumentem, że większość osób homoseksualnych wychowywała się w rodzinach opartych na heteroseksualnym związku rodziców, a mimo to nie „przejęła” ich tożsamości.

Fakt wychowywania dzieci przez osoby nieheteroseksualne jest kontrowersyjny również ze względu na brak wiarygodnych i niepodważalnych danych, które rzetelnie objaśniałyby wpływ wychowania w nietypowej rodzinie na rozwój dziecka – mimo że istnieje spora liczba badań poświęconych dzieciom wychowywanym w takich rodzinach. Analizy te skupiają się głównie na rozwoju emocjonalnym i psychospołecznym tychże dzieci, ich identyfikacji płciowej czy skłonnościach seksualnych. Metodologia takich badań opiera się zazwyczaj na porównywaniu dzieci z rodzin jednopłciowych z grupą kontrolną, jaką stanowią dzieci wychowywane przez jednego rodzica heteroseksualnego lub pary heteroseksualne. Próby te nie są zazwyczaj odpowiednio dobierane; np. lesbijki samotnie wychowujące dzieci odnoszone są do pełnych rodzin heteroseksualnych lub nie uwzględnia się zmiennych społeczno-demograficznych.

Zdecydowana większość dostępnych badań wskazuje na to, że dzieci wychowywane przez rodziców tej samej płci nie różnią się zasadniczo od dzieci heteroseksualnych rodziców pod względem rozwoju emocjonalnego, przystosowania psychospołecznego i identyfikacji płciowej (Bos i in. 2007; Bos, Sandfort 2010; Fulcher i in. 2008, Gartrell i in. 2011; Golombok i in. 2003; Golombok, Fivush 1994; Green 1986; Greenfeld 2005; Patterson 1992, 2009; Stacey, Biblarz 2001, 2010, Sutfin i in. 2008).

Wykazaną, statystycznie istotną różnicą jest natomiast większa otwartość dzieci (zazwyczaj córek) lesbijek na możliwość wstąpienia w związek miłosny z osobą tej samej płci (Gartrell i in. 2011; Meezan, Rauch 2005; Tasker, Golombok 1997). To jednak nie musi przekładać się na wybór partnera w dorosłym życiu: relacje homoseksualne występują u córek kobiet homoseksualnych równie często, jak w grupie kontrolnej córek samotnych matek heteroseksualnych (Golombok, Badger 2009; Stacey, Biblarz 2001; Tasker, Golombok 1997).

Niejednoznaczne są natomiast wyniki badań nad płcią kulturową dzieci z rodzin jednopłciowych. W badaniach starano się zweryfikować, czy dzieci wychowujące się z rodzicami tej samej płci wykazują zachowania niezgodne ze społecznymi wzorcami płci (*gender nonconformity*)

w większym stopniu niż dzieci z rodzin heteroseksualnych, oraz co może wpływać na to, że dzieci z tych nienormatywnych modeli przejawiają zachowania zgodne bądź niezgodne ze stereotypem płci.

Problematykę tę podjął – jako jeden z pierwszych – amerykański psycholog Richard Green i jego współpracownicy (1986), którzy porównali grupę dzieci w wieku od trzech do jedenastu lat wychowywanych przez samotne lesbijki oraz grupę dzieci w analogicznym wieku wychowywanych przez heteroseksualne, samotne matki. Badanie, w którym wzięło udział pięćdziesiąt lesbijskich matek i ich pięćdziesięcioro sześciorgo dzieci oraz czterdzieścioro heteroseksualnych matek wraz z czterdzieścioro ośmiorgiem dzieci wykazało, że istnieje istotna statystycznie różnica między obiema grupami w przypadku dziewczynek – dotyczy ona zakresu preferencji aktywności, ubrań i fantazji na temat dorosłego życia. Dziewczynki z rodzin lesbijskich częściej (w szesnastu z trzydziestu przypadków) wykazywały zachowania niezgodne ze stereotypowymi rolami płciowymi (*gender nonconformity*), np. zabawę samochodami, męskimi ubraniami czy odgrywanie typowo „męskich” zawodów (lekarza, prawnika, astronauty). Dla porównania, jedynie 20% córek heteroseksualnych matek (sześć z dwudziestu ośmiu przypadków) przejawiało podobne zachowania. Ciekawy jest natomiast brak różnic między chłopcami z obu grup, który można tłumaczyć brakiem męskich wzorców w reprezentacji ojca i większym wpływem wzorców z zewnątrz.

Dzieci te porównywane były ze sobą ze względu na podstawowe zmienne demograficzne: wiek, rasę, wykształcenie i miejsce zamieszkania matki (miasto/wieś), poziom socjoekonomiczny rodziny oraz okres separacji od ojca. Do pomiaru użyto testu badającego tożsamość płciową, postrzeganie i identyfikację ról związanych z płcią, a także relacje w grupie rówieśniczej. Co ciekawe, dzieci lesbijek nie były stygmatyzowane przez swoich rówieśników w stopniu większym, niż dzieci samotnych heteroseksualnych matek; nie miały też problemów z identyfikacją swojej tożsamości płciowej – choć takie przecież obawy często wyrażają przeciwnicy wychowywania dzieci przez osoby homoseksualne.

Do podobnych wniosków, jak te z badania Greena, doszli socjologowie Judith Stacey i Timothy Biblarz, którzy przeprowadzili dwukrotną metaanalizę badań nad rodzinami jednopłciowymi (2001, 2010). W pierwszej analizie (2001) dokonali oni przeglądu dwudziestu jeden badań zrealizowanych między 1981 a 1998 rokiem, a w drugiej (2010) trzydziestu trzech badań opublikowanych między rokiem 1993 a 2008. Były to badania porównujące rodzicielstwo jednopłciowe z rodzicielstwem heteroseksualnym, w których uwzględniono, obok rodziców heteroseksualnych i homoseksualnych, osoby samotnie wychowujące swoje dzieci – zarówno pary heteroseksualne, jak i lesbijskie oraz gejowskie (choć w analizie z 2010 tylko dwie).

Z badań Stacey i Biblarz wynikało, że chłopcy wychowywani w rodzinach jednopłciowych częściej wykraczali poza stereotypowe role płciowe lub byli pod mniejszą presją, by je wypełniać (statystycznie istotne różnice wystąpiły w analizach: Fulcher i in. 2008; Hoeffler 1981; Golombok i in. 1983; Green i in. 1986; Steckel 1987; Hotvedt i Mandel 1982), a także wykazywali mniejszą agresję czy chęć dominacji (Steckel 1987; Vanfraussen i in. 2002), jak i cechowali się bardziej egalitarnym stosunkiem do płci przeciwnej (Bos i in. 2007), niż chłopcy z rodzin heteroseksualnych. Z kolei dziewczynki wychowywane przez lesbijki wykazywały większe zainteresowanie zawodami uważanymi za typowo męskie – fantazjowały o byciu prawnikami, astronautami, inżynierami (istotne statystycznie różnice wystąpiły w badaniach: Bos i in. 2007; Hoeffler 1981; Golombok i in. 1983; Green i in. 1986; Steckel 1987; Hotvedt i Mandel 1982). Autorzy zauważyli również, że zdarzało się, iż badacze ignorowali wcześniej wyniki wskazujące na różnice dotyczące preferencji aktywności i zachowań związanych z płcią kulturową u chłopców z obu typów rodzin (np. Brewaeys i in. 1997).

Jednocześnie matki-lesbijki częściej zachęcały swoje dzieci do zabaw i aktywności niestypizowanych płciowo, a matki heteroseksualne preferowały, by dzieci wybierały aktywności „odpowiednie” dla „swojej” płci (stwierdzone statystycznie istotne różnice u: Hoeffler 1981; Green

i in. 1986; Harris, Turner 1986). Stacey i Biblarz uważają, że postawy rodziców wobec zachowań dzieci zgodnych bądź niezgodnych ze społecznymi stereotypami płci rzadko znajdowały się w kręgu zainteresowań badaczy i wymagają dalszej analizy, gdyż preferowanie przez rodziców jednych bądź drugich zachowań może mieć wpływ na kształtowanie się płci kulturowej dziecka (2001). Autorzy odnieśli się także do ograniczeń metodologicznych analizowanych badań, stwierdzając, że w większości nie były one oparte na losowych, reprezentatywnych próbach rodzin jedнопłciowych, a respondentów zazwyczaj pozyskiwano metodą „kuli śnieżnej” lub z danych uzyskanych w klinikach sztucznego zapłodnienia.

Z drugiej strony, obok badań i analiz, które sugerują, że dzieci z rodzin jedнопłciowych wykazują większy nonkonformizm płciowy, istnieje spora liczba analiz, które wskazują na to, że dzieci lesbijek i gejów preferują zabawki i aktywności dedykowane „własnej” płci w stopniu nieodróżniającym ich od dzieci z rodzin heteroseksualnych (Anderssen i in. 2002; Bos, Sandfort 2010; Brewaeys i in. 1997, Fulcher i in. 2008, Golombok i in. 2003, Paterson 2000; Tasker, Golombok 1997). Trudno zweryfikować, z czego wynikają te rozbieżności w wynikach badań – czy decydujący jest tu dobór próby, nastawienie badacza lub badaczki na wykazanie określonej hipotezy badawczej, a może wpływ innych zmiennych interweniujących.

Warto zwrócić jednak uwagę na fakt, że badania rzadko interweniują w historię dziecka wychowywanego przez rodzica/rodziców nieheteroseksualnych: czy pochodzi ono z wcześniejszego związku heteroseksualnego, sztucznego zapłodnienia, czy adopcji. Prawdopodobnie większość badań dotyczących rodzin jedнопłciowych zrealizowana została na populacji dzieci, które spędziły przynajmniej część swojego wczesnego dzieciństwa w rodzinach heteroseksualnych (m.in. Stacey, Biblarz 2001; Golombok, Fivush 1994; Green 1986, Hoeffler 1981; Tasker, Golombok 1997). Tylko część analiz przeprowadzona została na próbie dzieci urodzonych w wyniku sztucznego zapłodnienia lub dzieci adoptowanych, które nie miały za sobą doświadczenia życia w rodzinie heteroseksualnej (m.in. Bos, Sandfort 2010; Brewaeys i in. 1997; Chan i in. 1998; Fulcher i in. 2008, Golombok, Badger 2009; Vanfraussen i in 2002). Ignorowanie tej zmiennej przy doborze próby prawdopodobnie nie pozostaje bez znaczenia dla wyników badań, gdyż wczesne doświadczenia dzieci mogą mieć wpływ na ich późniejsze zachowania i preferencje.

Dużo mniej rozbieżne są wyniki dotyczące sposobów socjalizacji dzieci do ról płciowych. W wielu badaniach stwierdzono, że w rodzinach jedнопłciowych przekazuje się mniej stereotypowe modele kobiecości i męskości oraz w mniejszym stopniu nakłania się dzieci do wypełniania kulturowo zdeterminowanych ról związanych z płcią (por. Anderssen i in. 2002; Bos, Sandfort 2010; Fulcher i in. 2008; Green i in. 1986; Hoeffler 1981; Stacey, Biblarz 2001; Sutfin i in. 2008).

Niektóre badania wykazują, że matki lesbijki mają bardziej liberalne podejście do ról płciowych, a podział obowiązków w tych rodzinach jest bardziej egalitarny ze względu na płeć (Chan i in. 1998, Fulcher i in. 2008, Patterson 2002). Należałoby w związku z tym oczekiwać, że dzieci z rodzin jedнопłciowych będą mniej stypizowane pod względem płci kulturowej (*gender typicality*).

Do takich wniosków doszli amerykańscy psychologowie Erin Sutfin, Megan Fulcher, Ryan Bowles i Charlotte Patterson, badając nie tylko przekonania rodziców i dzieci, ale również najbliższe otoczenie fizyczne, w jakim wychowują się dzieci (2008). W badaniu wzięło udział stu czternastu rodziców i pięćdziesięcioro siedmioro dzieci w wieku od czterech do sześciu lat, gdzie dwadzieścia dziewięć przypadków stanowiły lesbijskie pary, a dwadzieścia osiem – pary heteroseksualne. Wszystkie dzieci urodziły się w danej rodzinie lub zostały zaadoptowane we wczesnym dzieciństwie.

Aby zbadać zależność między poglądami rodziców w kwestii ról płciowych, ich tożsamością płciową oraz stopniem stypizowania płciowego ich dzieci, użyto zstandaryzowanego kwestionariusza, a także zbadano wyposażenie i udekorowanie dziecięcych pokoi pod względem stopnia stereotypowości płciowej. Badanie wykazało, że istnieje istotna statystycznie zależność w kwestii bardziej egalitarnych poglądów matek lesbijek oraz mniej stypizowanych płciowo pokoi ich dzieci. Jednocześnie pokoje chłopców były wyposażone i udekorowane w sposób

bardziej stereotypowy, niż pokoje dziewczynek. Wykryto także zależność między tożsamością seksualną rodziców a postrzeganiem ról płciowych przez ich dzieci. Dzieci heteroseksualnych rodziców postrzegały role płciowe w sposób bardziej konserwatywny i w mniejszym stopniu były skłonne do transgresji płciowych. Jednocześnie wykazano, że bez względu na tożsamość seksualną rodziców, ich egalitarne poglądy łączyły się z mniej stereotypowym otoczeniem fizycznym dziecka i jego mniejszym stypizowaniem płciowym.

Również dzięki badaniu Megan Fulcher, Erin Sutfin i Charlotte Patterson okazało się, że to nie tożsamość seksualna rodziców, a ich podejście do związków i podział obowiązków między partnerami wykazuje silniejszą korelację z wiedzą i postawami dzieci wobec ról płciowych (2008). W analizie wzięły udział trzydzieści trzy pary lesbijskie i trzydzieści trzy pary heteroseksualne oraz sześćdziesięcioro dzieci w wieku od czterech do sześciu lat. Zastosowano próbę celową, w której rodzice zostali ujednoliceni pod względem rasy, wykształcenia i poziomu socjoekonomicznego: w większości byli biali, dobrze wykształceni i z dochodami powyżej średniej. Badanie polegało na użyciu zestandaryzowanych wskaźników (Gender Transgressions Measure i Sex-Role Learning Index), które miały zweryfikować wiedzę i poglądy dzieci na temat stereotypów płci, elastyczności względem ról płciowych, preferencji w wyborze zawodów, a także przekonań rodziców na temat stypizowanych płciowo zachowań dzieci i podziału ról w ich związku, a mianowicie, czy pracę zarobkową i opiekę nad dziećmi wykonywali wspólnie, czy oddzielnie.

Badanie wykazało, że główną zmienną wyjaśniającą nie była tożsamość seksualna rodziców, a podział ról w ich związku. Im podział ten był bardziej egalitarny (rodzice starali się po równo dzielić między sobą pracę zarobkową i obowiązki domowe), tym mniej stypizowane były ich dzieci pod względem płci kulturowej – szczególnie w kwestii preferencji przyszłego zawodu. Co ciekawe, w badaniu okazało się, że dzieci z rodzin bardziej egalitarnych w mniejszym stopniu przypisywały poszczególne aktywności czy zawody jednej z płci, co oznacza, że w mniejszym stopniu były one świadome kulturowych stereotypów płci (por. Fagot, Leinbach 1995; Lackey 1989; Lippa 2002). Transgresje ról płciowych w takich rodzinach są rzadziej postrzegane jako coś negatywnego, choć w przypadku chłopców spektrum akceptowalnych zachowań wykraczających poza role tradycyjnie przypisane mężczyznom jest węższe, niż w przypadku dziewczynek (Fulcher i in. 2008; Helwig 1998, Sutfin i in. 2008).

Wydaje się więc, że wychowywanie się w rodzinie jednopłciowej może wpływać na kształtowanie się niestypizowanej płci kulturowej i nonkonformizm płciowy, o ile towarzyszy mu egalitarne środowisko rodzinne: niestypizowany płciowo podział obowiązków, zaangażowanie w opiekę nad dziećmi przez oboje rodziców, liberalne podejście do ról płciowych czy niestereotypowe płciowo otoczenie fizyczne dziecka.

Wnioski końcowe

Czy możemy zatem stwierdzić, że tożsamość seksualna rodzica/rodziców ma wpływ na sposoby kształtowania (się) płci kulturowej dziecka? Rezultaty przytoczonych badań i metaanaliz wskazywałyby, że tak, choć ilość przeprowadzonych dotychczas badań wciąż jest zbyt mała, a większość z nich posiada metodologiczne błędy i ograniczenia, które uniemożliwiają nam generalizacje na poziomie populacji. Ponadto, większość badań dotyczy wąskiej grupy społecznej: białych, dobrze wykształconych lesbijek, mieszkających w miastach. Badania mają małe próby, które trudno uzyskać w sposób losowy tak, aby były one reprezentatywne, co może skutkować otrzymaniem obciążonej próby. Dodatkowo poleganie na ochotnikach i ich raportach może naruszać kryterium trafności wewnętrznej; istnieje także ryzyko wystąpienia efektu społecznych oczekiwań, kiedy to osoba badana odpowiada w taki sposób, żeby zaprezentować siebie, swoją rodzinę czy grupę, w jak najlepszym świetle.

Nie bez znaczenia może też być wpływ samych badaczy i badaczek, których poglądy na temat rodzicielstwa par jednopłciowych mogą sprzyjać większemu wyczuleniu na zauważenie różnic między dziećmi obu typów rodzin, lub wręcz przeciwnie – hołdowaniu zasadzie *no difference* i nie zauważaniu rozbieżności. Efekt oczekiwania interpersonalnych osoby przeprowadzającej badanie występuje szczególnie często w analizach poruszających problematykę drażliwą społecznie, a taką niewątpliwie jest rodzicielstwo wśród mniejszości seksualnych, gdzie do głosu mogą dojść silne wewnętrzne przekonania, trudne do wyeliminowania na poziomie weryfikacji hipotez badawczych.

Z pewnością potrzebne są jednak kolejne badania, które pozwolą nam lepiej zrozumieć, jak te oddziałujące na siebie czynniki sprawiają, że pojawiają się różne doświadczenia dotyczące socjalizacji w sferze płci kulturowej. Szczególnie interesujący wydaje się wpływ nastawienia rodziców na kształtowanie się płci kulturowej dziecka. Niektóre badania sugerowały, że dzieci rodziców przejawiających bardziej stereotypowe zachowania i postawy związane z płcią kulturową wykazują większe przywiązanie do tradycyjnych ról płciowych, a dzieci rodziców bardziej liberalnych i egalitarnych przejawiają zachowania mniej stereotypowe i wykazują większą elastyczność w kwestii odgrywania ról płciowych. Potwierdzenie tej hipotezy byłoby niezwykle istotne, gdyż przyznałoby socjalizacji pierwotnej decydującą rolę w kształtowaniu się płci kulturowej.

Z drugiej strony badania, które nie stwierdzają związku między egalitarnym lub tradycyjnym podejściem rodziców do ról płciowych, a (non)konformizmem płciowym ich dzieci, mogą sugerować, że wpływ socjalizacji do ról płciowych w rodzinie nie jest kluczowy. Wynikałoby z tego, że świat społeczny dziecka jest tak szeroki, że stykając się ze stereotypowymi przekazami dotyczącymi ról płciowych w szkole, mediach i grupie rówieśniczej, dziecko pomimo egalitarnej postawy rodzica/rodziców będzie przejawiało stereotypowe zachowania i postawy, a także preferowało tradycyjne wzory ról płciowych.

Podsumowując, z przeglądu zaprezentowanych badań wynika, że dzieci wychowywane przez nieheteroseksualnych rodziców nie różniły się zasadniczo od swoich rówieśników wychowujących się w typowych rodzinach pod względem psychologicznego rozwoju, rozwoju osobowości i identyfikacji płciowej. Jedyną za to różnicą, jednakże bardzo istotną, zaobserwowaną w niektórych badaniach, był większy nonkonformizm względem tradycyjnych ról płciowych u dzieci z rodzin nieheteroseksualnych. Przemiany takie wymagają większej uwagi i badań, jako że mogą one mieć pozytywny wpływ zarówno na dalszy rozwój dziecka, jak i ogólną sytuację społeczną.

Bibliografia

- Abramowicz, Marta. 2010. Wprowadzenie do tematyki raportu. w: M. Zima (red.). *Tęczowe rodziny w Polsce. Prawo a rodziny gejowsko-lesbijskie*. Warszawa: Kampania Przeciw Homofobii.
- Anderssen, Norman, Christine Amlie, Erling A. Ytteroy. 2002. "Outcomes for Children with Lesbian or Gay Parents: A Review of Studies from 1978 to 2000". *Scandinavian Journal of Psychology* 43, s. 335-351.
- Bos, Henny, Frank van Balen, Dymphna van den Boom. 2007. "Child Adjustment and Parenting in Planned Lesbian-Parent Families". *American Journal of Orthopsychiatry* 77 (1), s. 38-48.
- Bos, Henny, Theo Sandfort. 2010. "Children's Gender Identity in Lesbian and Heterosexual Two-Parent Family". *Sex Roles* 62, s. 114-126.
- Bradley, Robert, Bettye Caldwell, Steven Rock, Craig Ramey. 1989. "Home Environment and Cognitive Development in the First Three Years of Life: A Collaborative Study Involving Six Sites and Three Ethnic Groups in North America". *Developmental Psychology* 25 (18), s. 217-235.
- Brewaeys, Anne, Ingrid Ponjaert, Eylard V. van Hall i Susan Golombok. 1997. "Donor Insemination: Child Development and Family Functioning in Lesbian Mother Families". *Human Reproduction* 12, s. 1349-1359.

- Burns, Alisa, Ross Homel. 1989. "Gender Division of Tasks by Parents and Their Children". *Psychology of Women Quarterly* 13.
- Butler, Judith. 1999. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Chan, Raymond W., Risa C. Brooks, Barbara Raboy, Charlotte J. Patterson. 1998. "Division of Labor among Lesbian and Heterosexual Parents: Associations with Children's Adjustment". *Journal of Family Psychology* 12:402-19.
- Epstein, Marina, Monique Ward. 2011. "Exploring Parent-Adolescent Communication about Gender: Results from Adolescent and Emerging Adult Samples". *Sex Roles*, 65, s. 108-118.
- Fagot, Beverly, Richard Hagan. 1991. "Observations of Parent Reactions to Sex-Stereotyped Behaviors: Age and Sex Effects". *Child Development*, 62, s. 617-628.
- Fagot, Beverly, Margaret Leinbach. 1995. "Gender Knowledge in Egalitarian and Traditional Families". *Sex Roles* 32, s. 513-526.
- Fitzgerald, Bridget. 1999. "Children of Lesbian and Gay Parents: A Review of the Literature". *Marriage & Family Review* 29 (1), s. 57-75.
- Fulcher, Megan, Erin Sutfin, Charlotte Patterson. 2008. "Individual Differences in Gender Development: Associations with Parental Sexual Orientation, Attitudes, and Divisions of Labor". *Sex Roles* 58, s. 330-341.
- Gartrell, Nanette, Henny Bos, Naomi Goldberg. 2011. "Adolescents of the U.S. National Longitudinal Lesbian Family Study: Sexual Orientation, Sexual Behavior, and Sexual Risk Exposure". *Archives of Sexual Behavior* 40 (6), s. 1199-1209.
- Golombok, Susan, Shirlene Badger. 2009. "Children Raised in Mother-Headed Families from Infancy: A Follow-up of Children of Lesbian and Single Heterosexual Mothers at Early Adulthood". *Human Reproduction* 25 (1), s. 150-157.
- Golombok, Susan., Robyn Fivush. 1994. *Gender Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Golombok, Susan, Beth Perry, Amanda Burston, Clare Murray, Julie Mooney-Somers, Madleine Stevens. 2003. "Children with Lesbian Parents: A Community Study". *Development Psychology* 39, s. 20-33.
- Green, Richard, Jane Mandel, Mary Hotvedt, James Gray, Laurel Smith. 1986. "Lesbian Mothers and Their Children: A Comparison with Solo Parent Heterosexual Mothers and Their Children". *Archives of Sexual Behavior* 15, s. 167-184.
- Greenfeld, Dorothy. 2005. "Reproduction in Same-Sex Couples: Quality of Parenting and Child Development". *Curr Opin Obstet Gynecol* 17 (3), s. 309-12.
- Harris, Mary B., Pauline H. Turner. 1986. "Gay and Lesbian Parents". *Journal of Homosexuality* 12, s. 101-113.
- Helwig, Charles C. 1998. "Children's Conceptions of Fair Government and Freedom of Speech". *Child Development*, 69 s. 518-531.
- Hoeffler, Beverly. 1981. "Children's Acquisition of Sex-Role Behavior in Lesbian-Mother Families". *American Journal of Orthopsychiatry* 51: 3, s. 536-544.
- Hotvedt, Mary, Jane Mandel. 1982. "Children of Lesbian Mothers". w: W. Paul, J. Weinrich, J. Gonsiorek, M. Hotvedt (red.). *Homosexuality: Social, Psychological and Biological Issues*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Krzemiński, Ireneusz (red.) 2009. Naznaczeni. Mniejszości seksualne w Polsce. Raport 2008. Warszawa: Instytut Socjologii UW.
- Meezan, William, Jonathan Rauch. 2005. "Gay Marriage, Same-Sex Parenting, and America's Children". *The Future of Children*. 15 (2), s. 97-115.
- Lackey, Pat. 1989. "Adults' Attitudes about Assignments of Household Chores to Male and Female Children". *Sex Roles*, 20.
- Lippa, Richard. 2002. *Gender, Nature and Nurture*. Mahwah: Erlbaum.

- López Sánchez, Felix. 1984. "La adquisición del rol e identidad sexual: función de la familia". *Infancia y aprendizaje* 26, s. 65-76.
- Patterson, Charlotte J. 2009. "Children of Lesbian and Gay Parents: Psychology, Law, and Policy". *American Psychologist* 64, s. 727-736.
- Patterson, Charlotte J., Erin Sutfin, Megan Fulcher 2004. "Division of Labor among Lesbian and Heterosexual Parenting Couples: Correlates of Specialized Versus Shared Patterns". *Journal of Adult Development* 11, s. 179-189.
- Patterson, Charlotte J. 1992. "Children of Lesbian and Gay Parents". *Child Development*, 63 (5), s. 1025-1042.
- Reid, Pamela, Katherine Trotter. 1993. "Children's Self-Presentations with Infants: Gender and Ethnic Comparisons". *Sex Roles*, 29.
- Stacey, Judith, Timothy Biblarz. 2010. "How Does Gender of Parents Matter?" *Journal of Marriage and Family*. 72 (1), s. 3-22.
- Stacey, Judith, Timothy Biblarz. 2001. "(How) Does Sexual Orientation of Parents Matter? *American Sociological Review* 65, s. 159-183.
- Steckel, Alisa. 1987. "Psychological Development of Children of Lesbian Mothers". w: F. W. Bozett (red.). *Gay and Lesbian Parents*. New York: Praeger.
- Sutfin, Erin, Megan Fulcher, Ryan Bowles, Charlotte Patterson. 2008. "How Lesbian and Heterosexual Parents Convey Attitudes about Gender to Their Children: The Role of Gendered Environments". *Sex Roles*, Vol. 58 (7/8), s. 501-513.
- Szlendak, Tomasz. 2010. *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Śledzińska-Simon, Anna. 2010. *Prawne możliwości adopcji przez pary jednopłciowe w Europie. Perspektywa polska*. w: M. Zima M. (red.). *Tęczowe rodziny w Polsce. Prawo a rodziny gejojwsko-lesbijskie*. Warszawa: Kampania Przeciw Homofobii.
- Tasker, Fiona, Susan Golombok. 1997. *Growing Up in a Lesbian Family*. New York: Guilford Press.
- Tomalski, Przemysław. 2007. *Nietypowe rodziny. O parach lesbijek i gejów oraz ich dzieciach z perspektywy teorii przywiązania*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Vanfraussen, Katrien, Ingrid Ponjaert-Kristoffersen, Anne Brewaeys. 2002. "What Does It Mean for Youngsters to Grow Up in a Lesbian Family Created by Means of Donor Insemination?" *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 20(4), s. 237-252.
- Witt, Susan. 1997. "Parental Influence on Children's Socialization to Gender Roles". *Adolescence*, 32 (126), s. 253-9.

Strony internetowe:

http://ec.europa.eu/public_opinion; dostęp: 15.04.2012.

<http://adoption.laws.com>; dostęp: 15.04.2012.

<http://www.census.gov/>; dostęp: 15.04.2012.

Katarzyna Banach – od 2011 roku doktorantka w Instytucie Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Zajmuje się badaniem „ukrytego programu” szkoły w podręcznikach szkolnych z perspektywy socjalizacji do ról płciowych. Zainteresowania naukowe: socjologia płci, *gender studies*, socjalizacja szkolna, socjologia języka, przemiany wzorów kobiecości i męskości. Absolwentka Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego z 2008 roku.

Katarzyna Banach – since 2011 a PhD candidate at the Institute for Social Studies, University of Warsaw. She is writing her doctoral dissertation about “hidden agenda” in school textbooks from the perspective of gender socialisation. Research interests: sociology of gender, gender studies, school socialisation, sociology of language, changes to femininity and masculinity. In 2008 she graduated from the Institute of Sociology at the University of Warsaw.